



O'ZBEKISTON BYUDJETLARARO MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI (NAVOIY VILOYATI MISOLIDA)

Tuksanov Damir Xalnazarovich

O'zbekiston Respublikasi Toshkent

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

***Annotatsiya.** Mazkur maqola O'zbekistonning byudjetlararo munosabatlarini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan bo'lib, Navoiy viloyati misolida mavjud muammolar va imkoniyatlar tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida hududiy byudjetlarning daromad va xarajatlari o'rtasidagi nomutanosibliklarni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Ushbu maqolada moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish orqali davlat byudjetining samaradorligini oshirishga qaratilgan tavsiyalar beriladi.*

***Kalit so'zlar:** Byudjetlararo munosabatlar, Navoiy viloyati, moliyaviy boshqaruv, iqtisodiy salohiyat, daromad va xarajat, davlat byudjeti, hududiy byudjet.*

***Abstract.** This article is devoted to the issues of improving the budgetary relations of Uzbekistan and analyzes the existing problems and opportunities on the example of Navoi region. During the study, proposals are developed to eliminate the imbalances between income and expenses of regional budgets. This article provides recommendations aimed at improving the efficiency of the state budget by improving the mechanisms of financial management.*

***Keywords:** Inter-budgetary relations, Navoi region, financial management, economic potential, income and expenditure, state budget, territorial budget.*



KIRISH

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini barqaror rivojlantirish va davlat xizmatlarining samaradorligini oshirishda byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish muhim o'rin tutadi. Hududlar o'rtasidagi moliyaviy resurslar taqsimotining adolatli mexanizmlarini yaratish, ularning mustaqilligini ta'minlash va moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish masalalari dolzarbdir.

Mazkur maqolada Navoiy viloyati misolida byudjetlararo munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Viloyatning iqtisodiy salohiyati, byudjet daromadlari va xarajatlarining tuzilmasi, shuningdek, mavjud muammolar o'rganilib, ularni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar taklif etiladi. Ushbu masala, mamlakatning boshqa hududlari uchun ham universal bo'lgan yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Davlat byudjeti va hududiy byudjetlar o'rtasidagi moliyaviy aloqalarni muvofiqlashtirish, ulardan foydalanish samaradorligini oshirish, shuningdek, viloyat byudjetining daromad bazasini kengaytirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shu orqali iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va strategik maqsadlarga erishishda byudjetlarning roli yoritiladi.

Mazkur qismda O'zbekistonning byudjetlararo munosabatlarini takomillashtirish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan asosiy yo'nalishlar va muammolar tahlil qilinadi. Navoiy viloyati misolida daromad va xarajatlar tuzilmasi, hududiy byudjetlar mustaqilligi, hamda moliyaviy resurslardan samarali foydalanish masalalari yoritiladi. Quyidagi jadval va diagramma mazkur masalalarni yanada aniq tasvirlaydi.

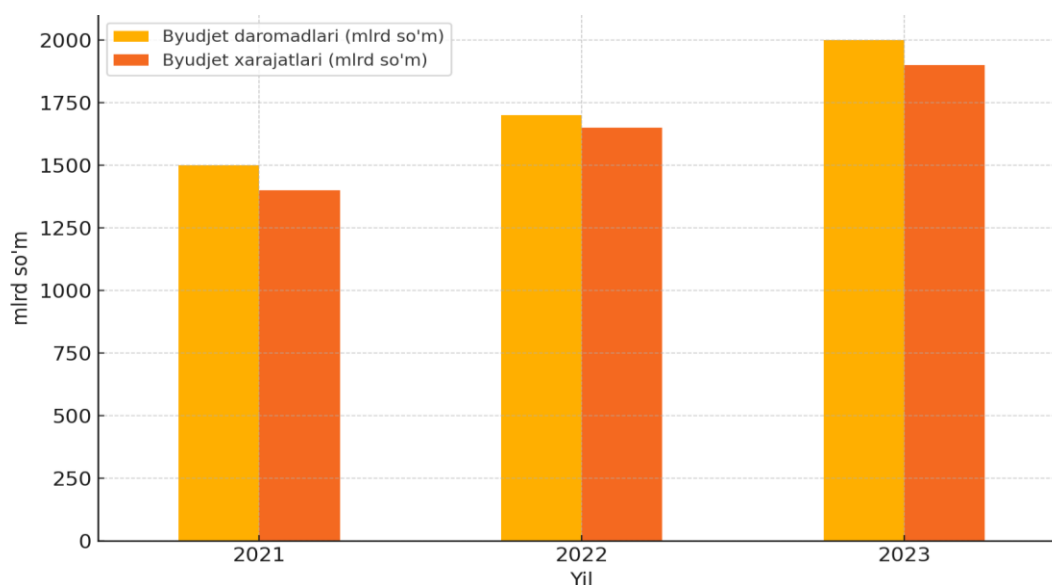


Jadval 1.

Navoiy viloyatida byudjet daromadlari va xarajatlari

Yil	Byudjet daromadlari (mlrd so'm)	Byudjet xarajatlari (mlrd so'm)	Ortiqcha/Nomutanosiblik (mlrd so'm)
2021	1500	1400	100
2022	1700	1650	50
2023	2000	1900	100

Mazkur jadvaldan ko'rinib turibdiki, Navoiy viloyati byudjeti umumiy daromad va xarajatlarni qoplay olish imkoniyatiga ega bo'lgan. Biroq, ortiqcha mablag'ning yillar bo'yicha pasayishi (2022-yilda 50 mlrd so'mga) moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirishni talab etadi. Xarajatlarning o'sishi ijtimoiy va infratuzilma loyihalariga ko'proq sarmoya yo'naltirilayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, daromad manbalarini diversifikatsiya qilish va samaradorlikni oshirish dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.



1 rasm. Navoiy viloyatining byudjet daromad va xarajatlari



Mazkur diagramma Navoiy viloyatida moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va kelgusida resurslarni diversifikatsiya qilish zaruriyatini anglatadi. Shu bilan birga, xarajatlarning oshishi ijtimoiy va infratuzilma loyihalariga ko'proq e'tibor qaratilayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish davlat moliyaviy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, hududiy byudjetlarning daromad va xarajatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, viloyatlarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish hamda moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish dolzarb masaladir. Navoiy viloyati misolida quyidagi muhim yo'nalishlar va masalalar o'rganildi:

- 1. Hududiy byudjetlarning daromad bazasi:** Navoiy viloyati iqtisodiy salohiyatiga qaramay, uning byudjet daromadlari asosan yirik sanoat korxonalari faoliyatiga bog'liq. Ushbu holat hududiy byudjetni iqtisodiy o'zgarishlarga sezgir qiladi. Viloyatda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish orqali daromad manbalarini diversifikatsiya qilish zarur.
- 2. Byudjet xarajatlarining samaradorligi:** Xarajatlar tarkibida ijtimoiy soha (ta'lim, sog'liqni saqlash) va infratuzilmani rivojlantirish uchun ajratilgan mablag'larning nisbati yuqori bo'lsa-da, ularning samaradorligi yetarli darajada emas. Moliya nazorati va monitoring tizimini kuchaytirish orqali xarajatlar samaradorligini oshirish mumkin.
- 3. Moliyaviy resurslarning taqsimlanishi:** Viloyatdagi iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlarga asoslangan adolatli moliyalashtirish tizimini joriy etish kerak. Bu, xususan, kam rivojlangan hududlarga davlat tomonidan qo'shimcha subsidiya va transferlar ajratishni talab etadi.
- 4. Hududlararo moliyaviy o'zaro munosabatlar:** Navoiy viloyati davlat byudjetiga eng ko'p daromad keltiruvchi hududlardan biri bo'lsa-da, unga ajratilayotgan mablag'lar boshqa viloyatlarga nisbatan kamroq. Shunday ekan, hududlararo moliyaviy aloqalarni qayta ko'rib chiqish zarur.



Mazkur muammolarni hal etish uchun zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, byudjet jarayonlarini raqamlashtirish va ochiqligini ta'minlash muhimdir. Shuningdek, mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy boshqaruvdagi mustaqilligini oshirish orqali ularga qo'shimcha vakolatlar berish zarur.

Navoiy viloyati kabi hududlarda infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun maxsus byudjet fondlarini tashkil qilish zarur. Bu fondlar, asosan, mahalliy daromad manbalaridan, davlat grantlari va xususiy sarmoyalardan shakllantirilishi mumkin. Ushbu fondlar transport, kommunal xizmatlar va sanoat hududlarini rivojlantirish uchun samarali foydalanilishi kerak.

Byudjet mablag'larini to'g'ridan-to'g'ri ish o'rinlarini yaratish va mahalliy aholini iqtisodiy loyihalarga jalb qilish uchun yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Navoiy viloyati misolida bu konchilik va sanoat loyihalari uchun zarur bo'lgan mutaxassislarni mahalliy darajada tayyorlash dasturlarini moliyalashtirishni o'z ichiga oladi.

Navoiy viloyati qishloq hududlari ko'pligi sababli, mahalliy byudjetlarni qishloq xo'jaligi sohasida subsidiya va grantlarni oshirishga yo'naltirish muhim. Bu dasturlar suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish, mahsulotni qayta ishlash va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Mahalliy byudjetlar uchun qo'shimcha daromad manbalarini yaratish maqsadida xususiy sarmoyalarni jalb qilish mexanizmlarini ishlab chiqish kerak. Navoiy viloyati uchun bu kon sanoati, qayta ishlash va turizm sohalarida investitsiyalarni kengaytirish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi.

Byudjet mablag'larining sarflanishini monitoring qilishda aholi va fuqarolik jamiyatini jalb qilish shaffoflikni oshiradi. Bu Navoiy viloyatida mahalliy hamjamiyatlarning byudjet jarayonlarida ishtirok etishini kuchaytirib, resurslarning samarali taqsimlanishiga yordam beradi.

Navoiy viloyati kabi hududlar uchun ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan dasturlarni moliyalashtirish ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak. Bu



esa energiyani tejash, chiqindilarni qayta ishlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Infratuzilmani rivojlantirish uchun maxsus fondlarni yaratish. Navoiy viloyati kabi hududlarda infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish uchun maxsus byudjet fondlarini tashkil qilish zarur. Bu fondlar, asosan, mahalliy daromad manbalaridan, davlat grantlari va xususiy sarmoyalardan shakllantirilishi mumkin. Ushbu fondlar transport, kommunal xizmatlar va sanoat hududlarini rivojlantirish uchun samarali foydalanilishi kerak. Mahalliy aholini iqtisodiy loyihalarga jalb qilish. Byudjet mablag'larini to'g'ridan-to'g'ri ish o'rinlarini yaratish va mahalliy aholini iqtisodiy loyihalarga jalb qilish uchun yo'naltirish maqsadga muvofiqdir. Navoiy viloyati misolida bu konchilik va sanoat loyihalari uchun zarur bo'lgan mutaxassislarni mahalliy darajada tayyorlash dasturlarini moliyalashtirishni o'z ichiga oladi.

Qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun subsidiya dasturlarini kengaytirish. Navoiy viloyati qishloq hududlari ko'pligi sababli, mahalliy byudjetlarni qishloq xo'jaligi sohasida subsidiya va grantlarni oshirishga yo'naltirish muhim. Bu dasturlar suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish, mahsulotni qayta ishlash va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Hududiy moliyaviy salohiyatni mustahkamlash uchun investorlarni jalb qilish. Mahalliy byudjetlar uchun qo'shimcha daromad manbalarini yaratish maqsadida xususiy sarmoyalarni jalb qilish mexanizmlarini ishlab chiqish kerak. Navoiy viloyati uchun bu kon sanoati, qayta ishlash va turizm sohalarida investitsiyalarni kengaytirish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi.

Ochiqlik va ishtirokni ta'minlash. Byudjet mablag'larining sarflanishini monitoring qilishda aholi va fuqarolik jamiyatini jalb qilish shaffoflikni oshiradi. Bu Navoiy viloyatida mahalliy hamjamiyatlarning byudjet jarayonlarida ishtirok etishini kuchaytirib, resurslarning samarali taqsimlanishiga yordam beradi. Barqaror rivojlanish maqsadlariga mos keladigan dasturlarni moliyalashtirish. Navoiy viloyati kabi hududlar uchun ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan dasturlarni



moliyalashtirish ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak. Bu esa energiyani tejash, chiqindilarni qayta ishlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga yordam beradi.

Navoiy viloyati misolida byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish nafaqat hudud rivojlanishini rag'batlantirishga, balki davlat moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayon orqali mahalliy ehtiyojlar qondiriladi, iqtisodiy o'sish sur'atlari oshadi va mintaqalararo tenglikka erishiladi.

Navoiy viloyati o'zining sanoat va tabiiy resurslari tufayli O'zbekiston iqtisodiyotida muhim o'rin tutadi. Ammo byudjet mablag'larini markaziy va hududiy darajada taqsimlashning amaldagi tizimi ko'pincha viloyatning mahalliy ehtiyojlarini moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Byudjetlararo munosabatlarni optimallashtirish nafaqat aholi turmush sifatini oshirishga, balki hududning milliy iqtisodiyotga qo'shayotgan hissasini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur muammolarni hal etish uchun zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, byudjet jarayonlarini raqamlashtirish va ochiqligini ta'minlash muhimdir. Shuningdek, mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy boshqaruvdagi mustaqilligini oshirish orqali ularga qo'shimcha vakolatlar berish zarur. Masalan, mahalliy hokimiyatlarning soliq yig'imlarini boshqarish huquqini kengaytirish orqali ularga mustaqillik berish mumkin. Shu bilan birga, davlat va xususiy sektor hamkorligiga asoslangan loyihalarni kengaytirish, masalan, kichik sanoat zonalari tashkil etish, iqtisodiy rivojlanishni jadallashtiradi.

Xulosa

Navoiy viloyati misolida O'zbekistonda byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish imkoniyatlari keng va ko'plab yo'nalishlarni qamrab oladi. Hududiy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish va adolatli taqsimot tizimini joriy qilish orqali davlat moliyaviy siyosatini mustahkamlashga erishish mumkin. Mahalliy hokimiyatlarning mustaqilligini oshirish



va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatning iqtisodiy barqarorligiga xizmat qiladi.

Taklif etilayotgan yechimlar:

1. Differensial byudjet modeli joriy qilish

Har bir viloyatning iqtisodiy, ijtimoiy va geografik xususiyatlarini inobatga olgan holda byudjet taqsimoti tizimini ishlab chiqish kerak.

2. Mahalliy daromad manbalarini kengaytirish

Navoiy viloyatining sanoat salohiyatidan kelib chiqib, mahalliy daromad manbalarini ko'paytirish, masalan, qishloq xo'jaligi va turizm sohasiga alohida e'tibor qaratish kerak.

3. Byudjet mablag'larining shaffofligini oshirish

Har bir mahalliy byudjet qarorining ijrosini ochiq monitoring qilish tizimini joriy etish orqali samaradorlikka erishish mumkin.

4. Davlat grantlari va subsidiyalarni adolatli taqsimlash

Kam rivojlangan tumanlarga davlat grantlari va subsidiyalarini adolatli taqsimlash orqali iqtisodiy notekisliklarni kamaytirish lozim.

5. Mahalliy hokimiyat organlarining rolini kuchaytirish

Mahalliy hokimiyatlarga moliyaviy mustaqillikni ta'minlash maqsadida soliqlarning bir qismini to'liq viloyat byudjetida qoldirish amaliyotini kengaytirish lozim.

Manbalar ro'yxati

1. Alimov, B. (2022). **"Mahalliy hokimiyatning moliyaviy mustaqilligini oshirish masalalari."** O'zbekiston iqtisodiy sharhi jurnali.
2. Axmedov, R. (2018). **"Byudjetlararo munosabatlarning takomillashtirilishi: nazariya va amaliyot."** Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.



3. Karimov, A. (2019). **"O'zbekistonda mahalliy byudjetlarni mustahkamlashning ustuvor yo'nalishlari."** Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti axborotnomasi.
4. Safarov, D. (2021). **"Byudjet siyosatida mintaqaviy strategiyalar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi."** Toshkent: Iqtisodiyot va rivojlanish nashriyoti.
5. Shah, A. (2007). **"Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis."** In Handbook of Fiscal Federalism, Edward Elgar Publishing.
6. Tursunov, Sh. (2020). **"Hududiy moliyaviy resurslarni boshqarishda innovatsion yondashuvlar."** O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali.